

ПРИНОСЪТ НА ДОБРИ ВОЙНИКОВ В ТЕОРИЯТА И МЕТОДИКАТА НА ПИСМОПИСАНИЕТО

Кина Вачкова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

DOBRI VOYNIKOV'S CONTRIBUTION TO THE THEORY AND METHODOLOGY OF LETTER WRITING

Kina Vachkova

Konstantin Preslavski University of Shumen

A man with an encyclopedic turn of mind, Dobri Voynikov was involved in various processes of the Bulgarian Revival. One of them was the establishment of the epistolary style in the new Bulgarian literary language. This was done mainly through his two letter books published in 1860 and 1874. The development of his views on features of letter writing such as its definition, the types of letters, the ceremonial of letters, titles, terminology, polite form, etc. is presented.

Key words: Revival, new Bulgarian literary language, letters, ceremonial of letters, titles, terminology, polite form

През своя сравнително кратък живот (1833 – 1878) Добри Войников извършва множество дела в служба на отечеството си. Одарен и високообразован, възрожденският книжовник ръководи делата си от потребностите на своето време – периода от Кримската война до Освобождението. По повелята на времето той е учител и организатор на учебното дело, драматург и театрален деец, музикант и композитор, автор на педагогическа книжнина и поет, изследвач на българската история, на българския фолклор и на български диалекти, строител на новобългарския книжовен език (съкр. НБКЕ), журналист и обществен деец, участник в борбата за църковна независимост и в Руско-турската освободителна война. При това – пръв или сред първите в тези области от българската история. (Повече за житейския и творческия път на Д. Войников вж. в: Бойчева 2013.)

Може да се твърди, че езиково-правописната дейност на Добри Войников е добре проучена, като се започна от 80-те години на ХХ в. (Вачкова: 1977; Вачкова 1980). Трябва да признаем обаче, че участието му във формирането на епистоларния стил на НБКЕ се нуждае от по-обстойно изследване. Тук ще отбележим, че Войников съзира *стилистичната диференциация на НБКЕ* и е един от малцината книжовници, които се опитват теоретично да обяснят този процес. Той прави изказвания за различни жанрове на художествената литература (драма, комедия, поезия, басня), на публицистиката, на учебната литература. В повечето случаи схващанията му са прогресивни и реалистични – например за езика на публицистиката, в който трябва „*здрави-тъ идеи*“ да „*бжджтъ изрѣчени по естественни-тъ свойства на езика ни да ги разумѣй малък и голѣмъ – отъ палатата до кошарата*“ („Дунавска зора“, г. I, бр. 48: 182 – по-нататък ДЗ), за езика на поезията, който трябва да бъде близък до „*истенный и природный языкъ на народнѣтж ни Поезѣж*“ (ДЗ, г. I, бр. 10: 39). В схващанията си за езика на драмата Войников плаща известен данък на късния класицизъм, за което е критикуван от някои свои съвременници. В същото време обаче в практиката си на драматург той е преодолял тези схващания (Вачкова 2005: 141 – 142).

Добри Войников се включва в процеса на установяването на епистоларния стил, както и в обучението на учениците в „писмописание“ главно с два свои учебника, в които разглежда теоретично „слога“ на писмата и представя образци за писма:

1. Сборникъ отъ разны съчиненія. Исчерпены изъ Французскѣ-тж литературѣ и прѣведены съ прибавленія на нѣколко българскы съчиненія за примѣръ на млади-ты, что ся занимавѣтъ въ писменность. Отъ Добря В. Попова и издаденъ отъ Р. И. Блъскова. Издание първо. Цариградъ – Галата. Въ Книгопечатницѣ-тж на Д. Цанкова. 1860 (по-нататък и Сб.);

2. Рѣководство за словесность съ примѣри за упражнение въ разны видове съчиненія за ученици въ народни-тъ ни мъжски и женски училища отъ Д. П. Войниковъ. Виена 1874. Книжарница на Хр. Г. Дановъ въ Пловдивъ, Русчукъ, Велес (по-нататък и Рѣк.).

I. Първият учебник (Сб.) има определено прагматична насоченост. В предговора, писан на 10 октомври 1859 г. в гр. Шумен, авторът изказва убеждението си, че повечето от българските ученици се подготвят да станат писари (а не „Ритори или Поети“). Затова още в училище те трябва да правят нужните „упражнения върху писмеността“, което в бъдеще може да им бъде „водителъ на работѣ-тж“.

Книгата е предназначена за „мило-то“ му „еднородно юношество“, а така също и за учителите: „ще имамъ сяко благодареніе, ако видѣхъ склонность-тѣ на учители-ты камъ малкыя ми трудець“¹.

Без съмнение авторът отнася езика на писмата към т.нар. *културна комуникация* (относно видовете комуникация повече вж. в: Гладкова, Ликоманова: 2002). Това е ясно както от теоретичните разсъждения, така и от практическите наставления на Войников. Същевременно обаче той непрекъснато съветва ползвателите на учебниците му (главно ученици и учители) да пишат така, както говорят, т.е. да се опират на говоримия език. Нещо повече – определя писмата като *разговорка*.

В предговора на Сб. съобщава, че българската книжнина не разполага с подходящи съчинения, поради което е подбрал примери от „най-славны-ты французскы писатели, като Шатобрианъ, Буффонъ, Жанъ Жакъ Русо, Ласепедъ, Ла Харпъ, Боссуе, Монтеско, Бертелеми, Фенелонъ, Массилонъ, Монтеско, Тома, Волтеръ, Ла Фонтенъ и др.“. Войников вярва обаче, че в бъдеще ще има примери и от български източници. За да подпомогне този процес, той сам съставя някои съчинения на български език: „А за да стане съ врѣмя единъ същъ българскы Сборникъ, изложихъ в прибавленіе нѣколко българскы съчиненія, които съставихъ за примѣръ“ (Сб., Предг.).

В Сб. в раздела „За письма и тѣхный слогъ“ (Глава четвърта, с. 22 – 25) авторът предлага следната *дефиниция* за писмо: „П и с м о-т о е една разговорка мѣжду двѣ лица отдѣлены чрѣзь разстояніе едно отъ друго“. Посочва, че *разговорката* (т.е. диалогът, разговорът) трябва да бъде проста, природна и лесна. И продължава: „въобще ... трѣбва да се пише тѣй, както ся говори“, но поставя важно условие: „да, нѣ трѣбва да ся говори добрѣ“. Очевидно тук напомня, че писането следва да се опира на познаването на правилата на НБКЕ. Самият Войников е автор на учебник по граматика, претърпял 4 издания – 1864, 1866, 1869, 1880 (Вачкова 1977).

В „Сборникъ ...“ в същата глава авторът излага накратко своите теоретични разсъждения за особеностите на писмата. Поначало в този учебник, както видяхме, той дава предимство на представянето на различни видове текстове, преведени от френски източници.

Войников говори за голямата роля на писмата и на науката за тях по негово време: „Писма-та, или писменна-та наука, занимава едно мѣсто мѣжду важны-ты и просты забавителны списанія. Въ първия изгледъ ся вижда, че объема едно широко поле; зачто-то нѣма ни единъ

¹ В Предговора на Сб. не са отбелязани страници. Изложението започва от с. 1. В цитатите са запазени графиката и правописът на автора на двата учебника.

прѣдмѣтъ что не може да ся обнародва подѣ образа на писма-та“; „Тоя видѣ съчиненія ... взематъ особны правила и ся наричѣтъ просто писма, когато въ тѣхъ владѣе свободность и фамилиарность“ (Сб.: 22).

Съветва учениците, че „разговорка-та“ трѣбва да бѣде „проста, природна и лѣсна“. И по-долу добавя: „Въобще казватъ че трѣбва да ся пише тѣй както ся говори, да нѣ трѣбва да ся говори добрѣ“ (Сб.: 23). „Слогъ-тъ на писма-та трѣбва да ся изглѣда прилѣжно за да не бѣде съвсѣмъ простъ и сцѣпень, нѣ не всякога и блистателенъ, защото тогава не бива угоденъ“ (Сб.: 24).

За т.нар. *церемониал на писмото* само споменава, когато говори за отговорите на писмата: „А колко-то до отговори-ты, кои-то трѣбва да бѣдѣтъ съразмѣрны съ писма-та, и за церемониалъ-тъ, что трѣбва да става въ тѣхъ, тука нѣма да кажемъ ничто, защото тѣи ся научаватъ само чрѣзъ опыта“ (Сб.: 24 – 25).

Според „образыты что сѣ даватъ на писма-та“ те биват следните *видове*: „за новѣ годинѣ, срадователны, съжялиелны, просителны, благодарителны, извинителны, съвѣтователны, обличителны, хулителны, поучителны, прѣпорѣчителны, въсхвалителны и др.“. Войников смята, че правилата, които „даватъ за тѣя разны видове, не сѣ съвършени до толкова, чтото да дадѣтъ на чловѣка да прѣдвиди сичкы-ты обстоятелства и случаи, спорѣдъ кои-то да може да направи писма ...“ (Сб.: 25).

В приложението авторѣтъ прилага като образец 10 писма, преведени от френски: 1. Мома Хаутъ пише на майка си; 2. Мома Р. де Ш. ..., ученица на П. ... пише лели си; 3. Фенелон пише на Маркиса де Ламбертъ; 4. Г-жа Севигія пише дѣщеря си; 5. Марія Стуратъ пише на английскѣ-тѣ царицѣ Елизабетѣ; 6. Паскаль пише на царицѣ Кристинѣ; 7. Майка Агнеса пише на г-жа Расинѣ; 8. Карль IX бѣше повелелъ да исколятъ протестанты-ты, и баіонскый управитель му пише; 9. Севигія пише на К. Кулангы; 10. Бонапартъ пише на Адмиралъ Бревѣ-тѣ женѣ (Сб.: 177 – 187). Както се вижда от названията на писмата, те са свързани главно с френската култура и история. Това е обяснимо, тѣй като източниците са френски.

II. Очевидно проблемите на „писмописанието“ са занимавали Войников и през следващите години. В „Рѣководство...“, издадено 14 години след „Сборникъ...“, авторѣтъ отделя повече място за теоретични разсѣждения относно писмата в раздела „*За писмата и слога им*“ (Рѣк.: 99 – 114). Подчертава важната роля на писмата в комуникацията: „Чрезъ писма хората, колко раздалечъ и да бѣдѣтъ, споразумѣватъ се въ работитѣ си – били търговски, били политичес-

ки, били какви други“. Формулира следната кратка дефиниция за писмо: „Отъ това и писмата сж, речи, писменна разговорка между двѣ отсъжствующие лица“.

Авторът прави класификация на видовете писма **според предмета им**. Разделя *предметите на писмата* на два основни вида: „на предметѣти философски и на предметѣти общественни“ (Рък.: 99). От това следва, че има два основни вида писма: *философски* и *обществени* или *обикновени*. Според Войников философските писма „сж цѣли съчинения или морални, или исторически, или филологически, или книжевни“. Интересно е, че докато в своя „Писменник“, издаден преди 21 години, Сава Доброплодни се извинява, че дава за пример само преведени от чужди езици писма, защото „ні немамы никакви писма изрядни“, писма „писаны на Българскія языкъ“ (Доброплодни 1853: 143), а и самият Войников в Сб. предлага главно преведени от френски писма, сега в Рък. като пример за „книжевни“ писма под черта посочва наскоро отпечатаните в „Български книжици“ писма „на Г. Кръстевича за нѣкои си мжчности на Бжлгарското правописаніе“ (Кръстевич 1858, 1889).

За философските писма е характерно, че „отъ началото четемъ: писмо до единъ приятель, а слѣдъ първитѣ думи на встжпѣка приятелятъ се изгубва, и видимъ, че писмописецътъ се отпавилъ къмъ публиката изобщо. Тоя вид писма приематъ такъвъ тонъ и такъвъ слогъ, споредъ какъвто прилича на предметъта, за когото се говори“. Що се отнася за т.нар. обикновени писма, според автора те „ставатъ споредъ нуждитѣ на заниманията и положенията на хората“, поради което „тѣ биватъ или приятелски, или фамилиярни, или търговски, или граждански и политически, или военни“ (Рък.: 100).

И тук, както и в Сб., авторът подчертава, че езикът на писмата трябва да бъде близък до говоримия: „трѣба да се пише тѣй както се говори, но кога се говори добрѣ, правилно“. Очевидно и сега настоява да се познават езиково-правописните правила и какво се разбира под *правилно* писане. Препоръчва: „трѣба да гледаме колкото може слогът ни да е скратенъ, т.е. съ малко думи много да казваме, но само казваніето ни да бжде тѣй точно, едно изрѣчение на друго се минува свободно, безъ употрѣбяваніе нѣкои изражения, които да ги свързватъ. Нѣматъ нужда отъ украшения на слога. Въ тѣхъ трѣба да гледаме по-вече на работата какъ да љж разкажемъ на по-точно и ясно, отъ колкото на начина на изражението ни. При това трѣба писмото ни да бжде написано правилно – по Граматика, инакъ се показваме съ проста и неучена глава“ (Рък.: 103). Всички останали видове писма също

се представят накратко и дори са последвани от примери. Те отново са от френски източници, за което авторът се извинява: „Като нѣмаме още на български нѣкой отличен по писмата си писател, който да е снабдил съ добри и истенски образци българскитѣ ученици, ще наведемъ тука нѣколко откъсъци отъ чужди примѣри за по-добро разумяваніе правилата“. Освен това, както цитирахме по-горе, обръща внимание, че трябва да се спазват граматическите правила (Рѣк.: 103).

Войников предлага още една класификация на писмата според предмета, за който се пише. Тук определя „три отдѣла: 1) на предметъ за собственъ нашъ интересъ; 2) на предметъ за интереса на когото пишемъ, и 3) на предметъ за интереса на едно трето лице“ (Рѣк.: 102). Първата група писма включва: търговските, просителните, благодарителните и извинителните.

Характеризира например слога на търговските писма така: „Достойнството на тия писма е: да се казва с точенъ и ясенъ начинъ само онова, що е нужно. Тѣ започватъ безъ встъпкъ, и отъ чисто и ясно, чтото лесно да се разумѣва...“. Обръща внимание, че когото човек пише, има време „да отбира и нарежда мислитѣ си някакъ по-добрѣ. И да докарва слогътъ си тѣй, што да бѣде съобразенъ съ положението на лицата, на които пише. Тѣй на примѣръ: Ако пишемъ на нѣкои съ достойнство и по-горни отъ него лица, трѣба да имъ говоримъ съ единъ учтивъ и благоразуменъ начинъ, тѣй сѣщо като да е излѣзълъ предъ тѣхъ и имъ приказва нѣ тѣй разпуснато като предъ единъ ближенъ приятелъ, а нѣкакъ си прибрано и умно. Слогътъ на такивато писма бива скратенъ, а въ истото време тежкъ и сериозенъ (важенъ) и никоги доле и легкъ“. Когато се пише на приятел обаче, „перото може да се остави по волята на сърцето, както му казва да пише, безъ никакво напжнато мисленіе“ (Рѣк.: 101).

Учителят Войников добронамерено предупреждава, че в такива писма „трѣба да се вардимъ отъ какви бѣде шагувания, защото можемъ да изпуснемъ нѣкои думи, съ които да докачимъ приятеля си безъ да се досѣтимъ“. Авторът не пропуска да посъветва читателите (учениците си) и „кога пишемъ на лица по-долни отъ насъ“ – „Тогаво слогътъ трябва да бѣде „приятенъ и снизходителенъ. Ако, напр.: искаме да заповѣдваме, заповѣдваніето ни трѣба да става съ любезенъ начинъ, а нѣ строгата, като кога повелява нѣкой чорбаджия. Ако ли е да помъримъ, мърненіето ни да става съ нѣкаква си сладостъ, а нѣ сухо изтръсено като отъ нѣкой отреденъ сѣдникъ“. Войников не пропуска да посъветва писмописците (авторите на писма) и как да откажат любезно

някоя молба. Тогава е необходимо „да изложимъ причината, по която не можемъ да сторимъ онова що ни се проси“ (Рък.: 101).

Към втората група писма (за интереса на второ лице) отнася „извѣстителни или собщителни, съвѣтувателни или поучителни, съжалителни или срадователни“ (Рък.: 105 – 111). Отново авторът съветва добронамерено. При известителните писма „Новинитѣ трѣба да бжджтъ любопитни за комуто се сжобщаватъ: инакъ си нѣматъ мѣстото“; „Ако новината е жалостна или огорчителна особно на лицето, на което се отправяме, трѣба да напишемъ тѣй, щото да не огорчимъ изеднѣжъ приятеля си; за това въ израженията ни се изискува един видъ предпазваніе отъ онова, що изненадѣно пада тежко на сърцето“. При *съжалителни* или *срадователни* писма се налага да известим за някоя случайна злочестина на приятеля си или на роднината си и искаме „да му заявимъ съчувствие на болката му или да го разтушимъ“. *Срадователни* писма се пишат, когато приятелят ни или роднината ни „е добилъ нѣкоя радостъ, като: настанилъ се е на добра служба, или е достигналъ нѣкой чинъ, или му се добило чядо и држ. изискува се да му заявимъ въ честитеніе нашето съсрадованіе ... Съсрадованіето ни трѣба да става отъ сърце, безъ никакви приструвки“ (Рък.: 111 – 112).

Третата група писма се отнася до *препоръчителните*: „Въ тѣхъ представями едно лице, което ни е отблизу познато...“. „Особно въ търговскитѣ писма често се случва да стават препоръчвания на едно лице къмъ друго“ (Рък.: 112). Към различните видове писма Войников прилага образци – в повечето случаи те са преведени от френски. Само образецът за препоръчителните писма очевидно е съставен от самия автор.

Специално внимание Войников обръща на три основни „*Недостатки въ слога на писмата*“: 1. Сѣко едно много премислено изрѣчение като изхитрувани мисли, дълбоки рѣчи, блѣскави фигури, високи изражения, съ една рѣчь, сичко що сочи на мждруваніе, трѣба да се отхвърля...; 2. Въ писмото се изискува единъ видъ свободно говореніе, а особно, когато е между двама приятели. Но нѣ съвсѣмъ отъ вѣнъ мѣрквата свобода. Защото писменното говореніе не е както устното; последнѣното се изгубва въ въздуха, а първото остава за винаги черно на бѣло, та може да влѣзе въ ржцѣтѣ и на другъ човѣкъ; 3. Никоги благопристойността, що се изискува къмъ нѣкои лица да не нарушаваме. Възрастъта, женски и мжжки полъ, чиноветѣ и достойнствата поставятъ между хората нѣкои различавания, които, както въ общежитието тѣй и въ писма, трѣба да се уважаватъ. Който не пази

на това, показва се на човѣкъ лишенъ отъ образование и отъ една добра отхрана“ (Рѣк.: 101 – 102). Тук, както и в цялото изложение, определено виждаме стремежа на учителя не само да обучава, а и да възпитава своите ученици. И той прави това по един определено добронамерен и изискан начин.

Във втория си писмовник Войников отделя повече място и за *отговора на писмата* (Рѣк.: 112 – 113). Съветва учениците/читателите си: „Щомъ приемнемъ едно писмо, трѣба да гледаме колко по-скоро да се отговоримъ. Закжсняването на отговора ни безъ значителна причина дава лоша препорѣка за насъ... А примълчаванѣто ни съвсѣмъ на онова що ни пишатъ чрезъ писмо, е чисто презиранѣ на лицето, което ни пише“.

III. Със своите писмовници, особено с Рѣк., Войников се включва и в процеса на *формирането на българския речев етикет*, което се осъществява през Възраждането. До голяма степен този процес е проучен въз основа на материал, който се съдържа във възрожденската художествена литература (включително и Войниковата комедия „Криворазбраната цивилизация“ – вж. Стефанова 2007), а също и в появилите се през периода ръководства по култура на поведение, за най-старо сред които се приема „Христоития или благодравие привосокупена с историите, на които се помянуват в нея ... Будим, 1837, 1846“ от Христки Павлович (Стефанова 1995). Важен момент във формирането на етикета е и установяването в НБКЕ на т.нар. *учтивата форма* (вж. Вачкова 1997).

Докато в Сб. Войников само споменава за церемониала на писмото, в Рѣк. развива схващанията си по този въпрос по-пространно. Обособява отделна част „*За церемониала на писмото*“ (Рѣк.: 113 – 114). Какво съдържание влага той в термина „*церемониал на писмото*“? Дефинира го по следния начин: „Церемониалъ на едно писмо се казватъ ония приличности, които трѣба да ставатъ въз избиранѣто хубава книга (хартия), въз написванѣто титлитѣ споредъ чинѣтъ или достойнството, на което лице се пише, въз оставенѣто празно мѣсто на хартията, въз захващанѣто и въз свършванѣто на писмото; за мѣстото на денесловието (датата); въз сгаванѣто, надписа и запечатванѣто“. За тези елементи от церемониала на писмото Войников заключава, че все пак е излишно подробно да се пише, тъй като „тѣ се научаватъ само отъ практика“.

Към церемониала на писмата Войников отнася и *титлите*, „които трѣба да се помнятъ въз случай да се отнесемъ на нѣкое горньо – на чинѣ или съ достойнство лице“ (Рѣк.: 114). Авторът уточнява в кои

случаи е особено необходимо да се използват такива титли: „Такивато титли особно се изискуватъ кога имаме да напишемъ нѣкое прошение или прозба, което не е друго освѣнъ едно писмо, съ което просимъ нѣкоя милость или, въ името на закона, искаме нѣкое оправдание“. Следва изброяване на по-главните титли, които учениците трябва да познават. Този момент е интересен, тъй като показва кои са били най-разпространените титли тогава: на цар, на княз, на министър и паша, на знаменит гражданин, на патриарх, на архиепископ, на поп, на монах. Те, както ги е представил авторът, са следните:

„На царь: *Ваше Величество*, или *Държавнѣйший Господарь*о.

На князь: *Ваше Високопревъсходителство* или *Ваше Сиятелство*.

На министръ и паша: *Ваше Височество* или *Ваше превъсходителство*.

На знаменитъ гражданинъ: *Уважаемый* или *Почитаемый Господине*.

На патриархъ: *Ваше Блаженство*, или *Ваше Святейшество*.

На архиепископъ: *Ваше Преосвященство*, или *Отче святей*.

На попъ: *Ваше Блаженство*, или *Отче*.

На монахъ: *Ваше Преподобие*“.

Отделно авторът посочва какво е обръщението между роднини и приятели: „обикновено се пише: *Драгий ми*, *Обичливий ми*, *Милый ми*, *Любезни ми*“ (Рък.: 114). Някои от тези титли днес вече не се използват поради исторически (например за *паша*) и езикови промени (напр. отпадането на пълната форма на *-ий* при прилагателните), но други са останали (например в областта на православието).

Интересни са и *термините*, които използва Добри Войников, говорейки за т.нар. от него *писмена наука* (Сб.: 22), т.е. науката за писането на писма: *разговорка*, т.е. *разговор* (Сб.: 23), *писмописецъ* (Рък.: 99), т.е. *автор на писмото*, *церемониалъ на писмата*, *денесловие* – дата, *приличност*, т.е. *уважение*, *надписъ*, т.е. *адрес*, и др. под. (Рък.: 113). Някои пък употребява синонимно: *денесловие* и *дата*, *книга* и *хартия*. Част от посочените тук термини отпадат в развитието на НБКЕ. Други обаче се употребяват и днес: *писмо*, *отговор*, *запечатване*, *титла* и пр.

„Ръководство за словесность“ завършва с примери за упражнения на различни видове текстове. Там са включени и 3 примера за писма (с. 315 – 322). Структурирането на тази част е определено педагогически насочено. Най-напред се формулира темата на писмото, а именно: 1. „Ученикъ пише на родителитѣ си за деня на новата година“; 2. „Ученикъ, който оставилъ на скоро училището, пише на единъ

неговъ съученикъ още на ученіе“; 3. „Ученикъ проси помощъ отъ единъ родолюбець за да довърши ученіето си“. Явно тематично писмата са подбрани според нуждите на учениците.

След всяко изписване на темата на писмото следва втора част – „Зададено“. Тук учителят Д. Войников накратко „задава“ основните моменти, които следва да съдържа писмото. И третата част, озаглавена „Написано“, вече е самото примерно писмо. Вероятно писмата са съставени от самия Войников, т.е. не са преведени от френски, както например в Сб. Очевидно авторът се е ползвал от собствения си опит, когато е бил ученик във френския колеж „Сен Беноа“ в Цариград. Ето например какво препоръчва да пише „ученикъ, който оставилъ на скоро училището“ на „единъ неговъ съученикъ още на ученіе“:

„Зададено.

Слѣдъ училището нѣма вече сладкия животъ на ученичеството. Не вѣрвалъ тии думи на учителя си, но сега се увѣрилъ. Не намира вече мѣдри и благочестиви другари за да се забавли и сприкаже за учение и наука. Младежитѣ в града мисляли съвсѣмъ друго – за киченіе, преструваніе, излъгваніе; за пиеніе и веселеніе. Почти нищо въ тѣхъ нравствено, нищо искрено. Мисли, че само младежитѣ въ града му сж такива. Не вѣрва тѣзи болестъ да е обща за цѣлото отечество. Инакъ народътъ би изгубилъ бѣднината си. Причината за това зло е нѣманіето добри училища въ града му. Желаете дано се свестятъ гражданетѣ. Кога се върне приятелятъ му отъ учение, ще има да се сприкаже за вѣстници, книги, читалище. Ако отворѣлъ дума за това, вземали го на подигравка. Учениятъ го цѣнѣли по дрехитѣ. „Въ слѣпо царство слѣпъ царува“. Надѣждата му е на младежитѣ що сж вѣнъ отъ наука: тѣ ще изцѣрятъ болестъта. – Поздравление.

Написано.

Драги ми друже,

Ималъ право учителятъ ни, кога ни казваше, че вѣнъ отъ училището не се намира сладкиятъ животъ на ученичеството. Тогази не ми се хващаше вѣра: вѣнкашниятъ животъ ми се струваше по-свободенъ, по-веселъ, по-приятенъ. Но сега познахъ колко сжмъ билъ излъганъ. Днесъ за менъ нѣма вече онова мѣдро и благочестиво дружество, съ което са се забавляж и сприкажж за научни прѣдмети: за природата, за свѣта, за човѣка, за Бога. Младежитѣ въ града ни мислятъ съвсѣмъ друго – какъ да се накичатъ по-добрѣ, какъ да се преструватъ прѣдъ света, какъ да се лѣжатъ, какъ да се пресмиватъ единъ на други и се подиграватъ, какъ да пиѣтъ и се веселятъ; съ една рѣчь, какъ да наслаждаватъ страститѣ си. Животътъ имъ нѣма нищо душевно, нищо

нравствено. И ако срѣщнешъ нѣщо такъво, е, брате мой, е престурня. Почни нищо въ тѣхъ искрено. Но що думамъ, искренността въ тѣхъ ъж намирашь само въ пиенето, а никоги при трезенността. Колкото за мораль – не дири; моральтъ за тѣхъ е нѣщо баснословно, нѣщо химерическо.

Азъ мислѣхъ, че само младежитѣ въ града ни сж такива. Не вѣрвамъ, тѣзи болестъ да владѣе по цѣлото ни отечество. Не дай Боже! Инакъ народътъ ни би изгубилъ своята бжднина, и не би ималъ потомство. Причината за злото въ града ни отдавамъ на нѣманieto добри училища които приготвятъ добри граждани. – Дано небето се смили и даде умъ и разумъ на нашитѣ общинари!

Желаѣхъ по-скоро да си свѣршишь ученieto и да се възвѣрнешъ. Тогава ще имамъ единъ съгражданинъ другаръ, комуто ще смѣѣхъ да откривамъ сърдцето си. Днесъ за днесъ сжмъ злочестенъ. Гледашь злото и не смѣешъ да продумашъ, че ще ти се подсмѣѣхтъ. Не имъ говори за вѣстници, за прочитане книги, за читалище, че ще те земжтъ на подигравка. Би те слушали само ако си чужденецъ и умѣешъ да се престоришь за философъ. Шерлатанството у насъ много минува. Учениятъ го цѣнятъ по дрехитѣ, очилата и краката, но нѣ по главата. Имала си мѣсто пословицата: „Въ слѣпо царство слѣпъ царува.“

При всичко това утѣхата ми е въ надѣждата за добръ бжднина; надѣвамъ се да дойде време, дѣто и нашиятъ градъ да стѣпи въ пжтя на доброто гражданство. Имаме нѣколко младежи вѣнъ по наукамъ кога се тѣ върнжтъ и достигнжтъ предни граждани, вѣрвамъ, че ще намѣрятъ цѣра, който да изцѣри днешната у насъ болестъ. – Дай Боже! Да си пишемъ често.

Поздравлявамъ те братски и оставамъ
Твой искренъ“ (Рѣк.: 316 – 318).

* * *

Анализът на двата учебника по писмописание на Добри Войников („Сборникъ от разны съчиненія...“ – 1860 г., и „Рѣководство за словесность...“ – 1874 г.) показва, че те се включват в процеса на формирането на епистоларния стил в новобългарския книжовен език през третата четвърт на XIX век. Възрожденският автор допринася за неговото теоретично осмисляне, а също така и за важната за периода методика на преподаването на писмописанието в тогавашните български училища.

ЛИТЕРАТУРА

- Бойчева 2013:** Бойчева, К. *В поприще за свобода народна (хроника на един живот, посветен на народната свобода)*. [Boycheva, K. V poprishte za svoboda narodna (hronika na edin zhivot, posveten na narodnata svoboda).] София: Рал Колобър, 2013.
- Вачкова 1977:** Вачкова, К. Дейността на Добри Войников в областта на българската описателна граматика и българската диалектология. [Vachkova, K. Deynostta na Dobri Voynikov v oblastta na balgarskata opisatelna gramatika i balgarskata dialektologiya.] // *Годишник на ВПИ – Шумен*, т. II, 1977, 207 – 243.
- Вачкова 1980:** Вачкова, К. *Добри Войников и формирането на новобългарския книжовен език през третата четвърт на XIX век*. Дисертация за присъждане на научната степен „кандидат на науките“ („доктор по филология“). [Vachkova, K. Dobri Voynikov i formiraneto na novobalgarskiya knizhoven ezik prez tretata chetvart na XIX vek.] 1980, 460 с. машинопис. (Вж. също и друга публикация за книжовноезиковата дейност на Д. Войников от същата авторка.)
- Вачкова 1997:** Вачкова, К. За установяването на учтивата форма в книжовния български език. [Vachkova, K. Za ustanovyavaneto na uchтивата форма v knizhovniya balgarski ezik.] // *Изследвания по история на българския книжовен език*. Част I. Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, 1997, 88 – 95.
- Вачкова 2005:** Вачкова, К. *Шуменската школа в историята на новобългарския книжовен език*. [Vachkova, K. Shumenskata shkola v istoriyata na novobalgarskiya knizhoven ezik.] Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски, 2005.
- Войников 1860:** Войников, Д. За употреблението на члена. [Voynikov, D. Za upotreblenie-to na chlena.] // *Български книжници*. 6, Ч. I, март, кн. II, 210 – 213.
- Войников 1860:** Войников, Д. *Сборникъ отъ разны съчиненія Исчерпены изъ Французскж-тж литературж и пръведены съ прибавленія на нъколко българскы съчиненія за примгъръ на млады-ты, что ся занимавътъ въ писменность отъ Добря В. Попова и издаденъ отъ Р. И. Блъскова*. [Voynikov, D. Sbornik ot razni sachineniya Ischerpeni iz Frantsuzska-ta literatura i prevedeni s pribavleniya na nyakolko balgarski sachineniya za primer na mladi-ti, chto sya zanimavat v pismennost ot Dobrya V. Popova i izdaden

- от R. I. Blaskova.] Издание първо. Цариградъ – Галата. Въ Книгопечатницѣ-тѣ на Д. Цанкова, 1860.
- Войников 1864:** Войников, Д. *Кратка българска грамматику съ упражненія отъ Д. П. Войникова.* [Voynikov, D. Kratka balgarska grammatika s uprazhneniya ot D. P. Voynikova.] Издава се отъ книжарницата на Д. В. Манчева въ Пловдивъ, 1864.
- Войников 1874:** Войников, Д. *Рѣководство за словесностъ съ примѣри за упражнение въ разни видове съчинения за ученици въ народни-тѣ ни мъжски и женски училища отъ Д. П. Войниковъ.* [Voynikov, D. Rakovodstvo za slovesnost s primeri za uprazhnenie va razni vidove sachineniya za uchenitsi va narodni-te ni mazhski i zhenski uchilishta ot D. P. Voynikov.] Виена, 1874. Книжарница на Хр. Г. Дановъ въ Пловдивъ, Русчукъ, Велес.
- Гладкова, Ликоманова 2002:** Гладкова, Г., Ликоманова, И. *Языковая ситуация: Истоки и перспективы (болгарско-чешские параллели).* [Gladkova, G., Likomanova, I. Yazykovaya situatsiya: Istoki i perspektivy (bolgarsko-cheshskie paralleli).] Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum, 2002, 73 – 94.
- Доброплодни 1853:** Доброплодни, С. *Писменникъ, сочиненъ отъ Савва И. Доброплоднаго славненина.* [Dobroplodni, S. Pismennik, sochinen ot Savva I. Dobroplodnago slavenina.] Издание първо. Въ Земунъ Аустрийскій, въ I. К. Сопроновата бързотиска, 1853.
- Дунавска зора.** *Вестникъ на волнитѣ българи.* [Dunavska zora. Vestnik na volnite balgari.] Браила, 1867 – 1870.
- Кръстевич 1858, 1859:** Кръстевич, Г. Писма за някои си мъчности в българското правописание от Гаврила Кръстьевича. [Krastevich, G. Pisma za nyakoi si machnosti v balgarskoto pravopisanie ot Gavrila Krastyovicha.] // Български книжици, 1858, 1859.
- Стефанова 1995:** Стефанова, М. Към въпроса за първото ръководство по етикет за българите. [Stefanova, M. Kam vaprosa za parvoto rakovodstvo po etiket za balgarite.] // В: *Математика и филологии. Сборник трудове, част 5.* Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, 1995, 141 – 148.
- Стефанова 2007:** Стефанова, М. Към българския етикет през Възраждането. [Stefanova, M. Kam balgarskiya etiket prez Vazrazhdaneto.] // В: *Отговорността пред езика. Книга 2.* Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, 2007, 68 – 71.